

Révész Sándor

Hurrija! Szabadság!

Tudják ki volt Abdel-Nászér (ómagyarul: Nasszer) elnök idejében Egyiptom hivatalos főcenzora? Nagib Mahfúz. Az író. A (későbbi) Nobel-díjas. És tudják, mi történt a főcenzorsága idején írt regényével? Betiltotta a cenzúra! Mahfúz összefogta az összes művészeti ág cenzúráját, az irodalmi cenzorok főnöke pedig közölte vele, szó sem lehet róla, hogy Egyiptomban publikálja művét, amely konfliktust provokálna a kairói Al-Azhar Egyetemmel, az iszlám tudomány egyik legfontosabb központjával. A Gebelavi gyermekei Libanonban jelent meg, és tilos volt Egyiptomba bevinni hosszú évtizedeken át. Titokban csempészték be a bátrak az országba a főcenzor művét.

14

Ez az egykori főcenzor három évtizeddel később kiállt Salman Rushdie mellett. És ellen. A Sátáni verseket maga is elítélte, mivel sérti az iszlámot, az ő hitét. Viszont kiállt Rushdie-nak a szóláshoz és az élethez való joga mellett. Egy cenzúrázott főcenzor, akit kvázi Voltaire-ré érleltek az évtizedek. Megfelelt a nem tudjuk, kitől származó, de Voltaire-nek tulajdonított maximumának: „Nem értek egyet azzal, amit mond, de halálig védelmezem a jogát, hogy elmondhassa.” Majdnem sikerült is neki halálig védelmeznie az elveit. Hisz maga is évtizedeken át szerepelt az iszlám fundamentalisták halállistáján. Egyszer majdnem meg is ölték, és sok éven át testőrök árnyékában élte életét.

A Voltaire-ének vélt mondatot pedig idézte sokak mellett Pelle János is 2006-ban a HVG-ben mint a fej-

lett európai civilizációra jellemző tételt, szemben a genfi imámmal, aki be akarta tiltatni Voltaire élesen iszlámellenes színművét. Ennek kapcsán fejezte ki kételyeit Pelle „a civilizációk közötti konfliktus” feloldhatóságával kapcsolatban, zárván cikkét a válaszáértékű kérdéssel: „Lehet, hogy a végén mégis Huntingtonnak lesz igaza?” Már ami a „civilizációk” harcának – mint egykoron Sztálin és Mao szerint az antagonisztikus világrendszerek összecsapásának, a harmadik világháborúnak – az elkerülhetetlenségét illeti. Aztán ugyanez a szerző marsztalja el 2010 decemberében a „baloldali kormányokat”, melyek „folyamatosan széttárták a karjukat, azt állították, a demokrácia és a piacgazdaság nevében túrni kell a nyomtatott sajtóban és az internetes portálokon folyó szélsőséges uszítást”. Pelle ekkor a Fidesz – világbotránnyá avanzsált – médiatörvényétől remélte, hogy ezt a problémát megoldja. Ama írásában, melyben ezt a reményét kifejezi, ismét előveszi a Voltaire-nek tulajdonított mondatot azzal, hogy azt nem alkalmazná a szélsőségesen zsidóellenes megnyilvánulásokra. Csakis a szélsőségesen iszlámellenesekre – tegyük hozzá. Azokra viszont annyira, hogy civilizatorikusan összebékíthetetlennek tekinti Európát azokkal, akik nem alkalmaznák. De mi legyen akkor magával Voltaire-rel? Aki ugyanolyan gyűlölettel beszélt az Európa számára túrhetetlen zsidókról, mint a moszlimokról? Leszögezvén, hogy Mózes népe tudatlan és barbár nép, „mely hosszú ideje társítja a legostobább kapzsiságot

a leggyűlöletesebb babonákkal. Legyőzhetetlen gyűlölet él bennük minden nép iránt, mely megtűri és gazdaggá teszi őket.” Leselkedhet-e ennél nagyobb veszély Európára?

Minderről egyetlen szó sem esik N. Rózsa Erzsébet könyvében (Az arab tavasz. A Közel-Kelet átalakulása, Osiris – Külügyi és Külgazdasági Intézet, 2015), mely ezen írásunk fő forrása lészen. Csupán azért jutott eszünkbe a könyvről Nagib Mahfúz, róla pedig a többi, mert a könyv mottója az egyiptomi írótól vétetett: „Modern életet él. Tartja magát a nyugati eredetű polgári és büntetőjoghoz, a társadalmi és gazdasági tranzakciók minden kuszaságába belekeveredik, de sohasem tudja pontosan, hogy ezek mennyire felelnek meg muszlim hitének, vagy mennyire mondanak neki ellent. Magával sodorja az élet áradása, és mindaddig el is felejtí kétségeit, amíg pénteken meg nem hallja az imámot, vagy valamelyik újság vallási mellékletét el nem olvassa, amikor ezek a régi kétségek visszatérnek, és váratlan aggodalommal töltik el. Rádöbben, hogy ebben az új társadalomban valami tudathasadás gyötri: egyik felével hisz, imádkozik, böjtöl, és elvégzi a zarándoklatot. A másik fele azonban semmisnek tekinti ezeket az értékeket a bankokban, bíróságokon és az utcákon...”

És vajon jobban tudja-e egy modern életet élő hívő zsidó Tel-Avivban vagy Brooklynban, mennyire felel meg az ő élete a hitének, avagy mennyire mond annak ellent? És vajon tisztábban látja-e élete és hite viszonyát egy keresztény, pláne kereszténydemokrata politikus és a hívő választópolgár, kinek Ferenc pápa, Balog Zoltán és Kiss-Rigó imámok útmutatásai szerint kellene az általa járt utat a hitével egyeztetnie? Attól tartok, hogy a maga péntekje,

légyen az szombaton vagy vasárnap, szerte a világon visszahozza a „régí kétségeket”, „a váratlan aggodalmakat” mindazokra, kiket a hitük időközönként kiemel „az élet áradásából”.

Aki azt hiszi, hogy Európa túl van, az arab világ pedig innen a szekularizáción, téved. Nem néz a Vatikánra, a szláv országok egyházaira az ortodox oroszról, szerbtől, romántól a katolikus lengyelig, horvátig, nem hallott róla, mekkora erők igyekeztek a kereszténységet Európa alkotmányában megjeleníteni. És akkor még nem beszéltünk az arab térségbe átnyúló „Európáról”, a fundamentalista vallásos pártoknak aránytalan befolyást biztosító és szekuláris államban nem létező törvényeket fenntartó Izraelről. Másképp, más fázisokban, de mindenki benne van a régi hitek és új életgyakorlatok zúrzavarában. A modernizmus átjárja a Keletet, a tradicionalizmus a Nyugatot. Nem lehet a kettőt egy hagyományos és egy modern világ dichotómiájába berekeszteni. Aki N. Rózsa Erzsébet könyvét végigolvassa, sok mindenbe belezavarodik, sok minden elhomályosul előtte, de ezt legalább világosan látja majd.

N. Rózsa Erzsébet megbízható, alapos, sőtlan és ismeretlen világnézetű szakértő, aki nagyon tartalmaz, de megvilágító, elemző erőt nélkülöző könyvet írt. A jelen arab világának sűrű szövevényében elvesztett, tanácstalan olvasó elvesztettségét és tanácstalanságát sok fontos adattal, ismerettel súlyosbítja, mélyíti el a szerző. Úgy érezhetjük a könyv végére érven, hogy immáron sokkal többet tudunk erről a világról, és sokkal kevésbé értjük, látjuk át, mint azt korábban véltük. Mert magunkra hagytak minket az egymásra halmozott, kevésbé kifejtett, félig érthető állítások tömegével. De nem riadunk vissza, megpróbáljuk

hasznosítani a könyvben rejtőzõ értékes nyersanyagot.

Az arab országok társadalmi irtozatos iramban változtak az elmúlt ötven-hatvan évben. Az arab lakosság száma hat évtized alatt a négy-szeresére emelkedett. Átestek azon a népességrobbanáson, ami a közegészségügy megjelenése, intézményesülése, annak folytán az életéselyek gyors javulása és a születés-szám csökkenése, a családfelfogás változása közötti fáziskülönbségből, ütemkülönbségből adódik. A születéskor várható élettartam 45 évről 70 fölé emelkedett, a csecsemõhalandóság 20 százalékról 3 százalék alá csökkent, az egy nõre jutó gyermekszám pedig hétről három alá. A húsz év alatt szülõ nõk többségből kisebbségbe kerültek. Ennek megfelelõen a nagy robbanás után a népesség növekedése mára drasztikusan lelassult. Még mindig sokkal nagyobb a fiatalok és sokkal kisebb az öregek aránya, mint Európában, de a különbség jelentõsen csökkent.

A hetvenes években, az olajárrobbanások évtizedében ez volt a világ leggyorsabban gyarapodó térsége. Az egy főre jutó GDP reálértékben a két és félszeresére nõtt egy évtized alatt. Az arab világ olyan lehetõséget kapott a felzárkózásra, amelyrõl a „harmadik világ” más részei nem is álmodhattak. Az elmúlt évtizedekben az arab országokban jelentõs gazdasági liberalizáció ment végbe. Az ötvenes-hatvanas évek szocialista és pánarab törekvései elhaltak. Az írástudók aránya három évtized alatt 40 százalékról 73,5 százalékra emelkedett, és 2011-ben az arab tavasz országaiban a 15–24 évesek körében gyakorlatilag teljes körû volt az írástudás, a többi közül minden tekintetben kilógó Jemen kivételével, de ebben a korosztályban már ott is csak a fiatalok hetede volt analfabéta. A városi lakosság aránya fél évszázad alatt 40 száza-

lékról 60 százalékra nõtt, a nomadizálás eljelentéktelenedett, a nagyvárosokban a törzsi kapcsolatok, identitások generációról generációra gyengülnek, halványodnak.

Az arab világ pillanatok alatt adaptálódott a mobiltelefoniahoz, 360-370 millió emberre 530 millió mobilhasználó jut. A lakosság 40 százaléka használja az internetet.

A hatalmas változások mögött hatalmas különbségek vannak országok, régiók, társadalmi rétegek és korszakok szerint. De az azért mégiscsak abszurd feltételezés, hogy ekkora és a világ modernizációs tendenciáival ennyire egybevágó változások összeférnek valaminõ változatlan és változtathatatlan, a fejlett világgal összeegyeztethetetlen kultúrával, civilizációval, világfelfogással. A vulgármarxizmus primitív determinista fölfogásánál nem kevésbé primitív az a vulgár-antimarxista antideterminista fölfogás, miszerint a lét egyáltalán nem befolyásolja a tudatot.

N. Rózsa Erzsébet ezzel zárja az arab társadalmakról adott jellemzését: „Összességében elmondható, hogy sajátos jellemzõi (patrimoniális uralmi szerkezet, a »reális« tér-»virtuális tér« paradigma) mellett az arab társadalmakat ugyanazok a globális folyamatok jellemzik, mint a világ más részeinek társadalmait. Ezek a modernizációs és globalizációs trendek megbontják a »reális« tér-»virtuális tér« immár évszázadokban mérhetõ kettõsségét. Az átalakulás iránya és folyamata azonban egyelőre kiszámíthatatlan, és ugyanúgy magában hordozza a demokratizálódás, mint a patrimoniális rendszer újraszervezõdésének, egy neopatrimoniális rendszer kialakulásának lehetõségét.”

Nem foglalkozunk itt azzal, helyes-e az európai (az európai!) történelem meghatározott szakaszára vonatkozó patrimoniális jelzõ jelen-

tését annyira kitágítani, hogy az arab világ jellemzésére alkalmas legyen, egyszerűen csak elfogadjuk a szerző fogalomhasználatát. N. Rózsa Erzsébet olyan kettős rendszereként írja le a modern arab államokat, melyekben „a tényleges hatalomgyakorlás a patrimonialis elvet követi, azaz a politikai szereplők a hagyományos közösségi formák hagyományos szövetségével kapcsolódnak össze (klientúra). (...) ez a döntéshozatal »reális« politikai tere. A vezetés egyetlen személy abszolút hatalmát jelenti, míg a többi politikai szereplő helyét a rendszerben a vezetőtől – mint a hatalom központjától – való távolsága/közelsége határozza meg. Ez a kapcsolatrendszer az uralkodó–alattvaló viszonyal írható le. Ezzel párhuzamosan léteznek a modern nemzetállamok demokratikus berendezkedését idéző struktúra, mely külső... kényszerek hatására jött létre, egyfajta alkalmazkodási kényszerből. Ebben jelennek meg az európai/nyugati világ fejlődésében kialakult értékek, normák és szabályrendszerek, az emberi jogok, a szabadságok, a nemzetközi jog stb., azaz minden, ami a polgárok/állampolgárok közös megegyezésén alapul. Ezt az előbbivel szemben »virtuális« politikai térnek nevezzük, mert működése formális, a »reális« politikai tér szereplőinek döntésétől függ.”

És ehhez a kettős rendszerhez kell nekünk az arab világba mennünk?! Ez lenne az ő sajátosságuk – velünk szemben?! Lássuk be, ha azt az entitást keressük, melyből hiányzik a hajlam a fent leírt kettősség kialakítására és fenntartására, akkor bizony Európán belül kell egy szűk kis kört berajzolni, és mi sajnos azon kívül leszünk. A „civilizációs határ” „arab” oldalán. Jobb lesz nekünk nem föltételezni ilyen átláthatatlan civilizációs határok létezését.

A modernizáció eddig az arab világban sehol sem zajlott demokratikus keretek között, ez tény. De a túlnyomó része Európában sem. A felvilágosodásból eleve két ellentétes irányba vezet az út: a demokráciához, a liberalizmushoz, a piacgazdasághoz, az emberi jogok elismeréséhez egyrészt; a kommunizmushoz, a tervgazdasághoz, a totalitárius zsarnoksághoz és az emberi jogok tagadásához másrészt. (Ezt most nem fejtem ki újra. Sokan megtették, én Ludassy Mária Felvilágosodástól elsötétítésig című könyve kapcsán írtam erről a Mozgó Világ 2014/7. számában.)

A kapitalizmus, a liberalizmus mai fogalmaink szerint antidemokratikus politikai keretek között működött mindenhol évszázadokon át, és Európa napóleoni modernizációja is önkényuralmi keretekben zajlott le. Alig nyolcvan-kilencven éve létezik olyan országcsoport, amely teljesíti a demokrácia legminimálisabb feltételét, a felnőtt polgárok többségére kiterjedő választójogot. A modernizáció jelentős részben később is totalitárius diktatúrákban zajlott le Dél-Európában, Kelet-Európában, Közép-Európában, az Uraltól Lisszabonig és Hamburgtól Szicíliáig. A kommunista blokk összeomlásával kialakult világban pedig a szovjet utódállamoktól a Lajtaig, a Balkántól a Baltikumig hosszasan sorolhatjuk azokat az államokat, melyekben tartósan vagy időlegesen pontosan olyan kettősség jött létre, pontosan olyan formálissá, virtuálissá váltak a demokrácia intézményei, és pontosan úgy alárendelődtek a „patrimonialis” uralkodó–alattvaló viszonynak, mint az arab társadalmakban.

Mindehhez vegyük hozzá, hogy ez az európai-nyugati világ száz éven belül két olyan iszonyatos „belháborút” vívott, melynek pusztító hatásával nem ér föl semmilyen

arab avagy iszlám beháború és semmilyen világterrorizmus. Ebben a beháborúban pedig az európai demokráciákat azok a nagyhatalmak képviselték, amelyekkel az Európán kívüli világ, az arab és az iszlám világ is gyarmatosító hatalmakként találkozott, s ezek ebben a minőségükben természetesen a demokrácia semmilyen kritériumának nem feleltek meg. Nem szabad választásokon döntöttek az érintettek arról, hogy kívánnak-e gyarmat lenni.

Mindezzel nem azt akarom mondani, hogy a létező demokráciák nem valóságos demokráciák, és nem képviselik a társadalmi létezés magasabb minőségét, avagy nem jelent ez a másság olyan nagyon sokat. Ennek éppen az ellenkezőjét gondolom. Csupán annyit állítok, hogy nem lehet a világot demokratikus és nem demokratikus „természetű” kultúrákra fölosztani, mert hiszen a demokrácia egészen új keletű jelenség, semmilyen kultúrában nem gyökeres, következésképpen nem is összeegyeztethetetlen semmilyen kultúrával, melyben nincs, hiszen pár történelmi pillanattal ezelőtt még sehol sem volt. Ma pedig meg már Európától távol, Japánban, Dél-Koreában, Tajvanon is van. A demokráciának az egyén jogait, választási lehetőségeit kiterjesztő folyamatként kivétel nélkül minden kultúra és vallás traditionalistakollektivistá örökségével szembe kell néznie, szembe kell állnia, és úgy kell gyökeret eresztenie.

Az európai nagyhatalmak hozták létre a török birodalom és az európai gyarmatok területén a kéttucatnyi országra feldarabolt arab államrendszert. Ők választottak szét történelmileg összetartozó területeket (például Szíriát és Libanont), ők rakták össze Líbiát három olyan régióból, melyek a gyarmatosítás előtt „soha nem alkottak egy politikai, gazdasági vagy kulturális egységet”,

ők alakították ki Irakot diktatúra nélkül bajosan összetartható részekből. A jelen beháborúiban, Líbia, Szíria, Irak, Libanon állapotában benne vannak az arab államrendszerre vonatkozó egykori nagyhatalmi döntések. A második világháború győztes szövetsége vállalta a felelősséget azért is, ahogy Izrael és az arab államok együtt létezését megoldani gondolták, tehát nem hátríthatják el maguktól a felelősséget a lassan hét évtizede megoldatlan és ma is megoldhatatlannak látszó konfliktusért. Itt kicsit sem tudunk belemenni a térség sűrű modern kori történetébe, de tény, hogy nagyhatalmak és világrendszerek kitüntetett ütközőpontja volt ez a térség a második világháború utáni évtizedekben. Lényegében mindig minden arab rendszer és törekvés mögött nagyhatalmi érdekek, támogatók, szövetségesek, fegyverek és pénzforrások álltak. Nem „föltehetően”, hanem az esetek nagy többségében nyilvánosan és vállaltan. A folyamatos intenzív nagyhatalmi jelenlétnek alapvető szerepe van abban, hogy a Közel-Kelet „a világ egyik legveszélyesebb, terhes feszültségekkel sújtott régiója, ahol a második világháború óta a legtöbb háború zajlott és zajlik”, hogy a Közel-Kelet „a világ fegyverimportjából 19 százalékban részesül, és a világ húsz legnagyobb fegyverimportőre közül hat a térségben található”.

A térség egymással sokféle és változékony szövetséges-ellenséges viszonyban lévő országai folyamatosan és egy időben szövetséges és ellenséges viszonyban vannak különböző nagyhatalmakkal is. És ezeket a szövetségeket a demokratikus nyugati hatalmak sem demokratikus hatalmakkal kötik, hiszen ilyenek arrafelé (Izrael kivételével) egyelőre nincsenek is. Az iszlámra hivatkozó terrorizmus bizonyos helyzetekben szembeállítja, a helyzetek többségé-

ben pedig egymás mellé állítja az arab és a nyugati hatalmakat, hiszen ezek a terroristák az arab országok vezetőit is fenyegető, számukra is ellenséges erők. A terrorizmus legalább annyira közös ellenség, mint arab vagy iszlám ellenség. És akkor még emlékezzünk meg arról is, hogy egyes arab országokban terrorista-ként számon tartott személyeket fogadnak be, védelmeznek demokratikus európai országokban, és azzal tagadják meg a kiadásukat, hogy ők nem terroristák, hanem a hazájukban üldözött ellenzékiek. És ez lehet igazság, féligazság és tévedés.

Az arab országok zöme járadék-gazdaság. Állami bevételeik döntő része nem belföldi adókból, hanem külső forrásokból származik. Energiahordozók exportjából, kitermelési jogaik értékesítéséből, közlekedési utak, olaj- és gázvezetékek használati díjaiból, katonai és gazdasági segélyekből. Ezek túlnyomó része nyugati nagyhatalmaktól származik. (Amíg át nem veszi Kína az egykori Szovjetunió pozícióját...)

Akárhonnan közelítünk, csak ahhoz a következtetéshez érkezhetünk, hogy a nyugati kultúra legfőbb és legerősebb hordozói olyan mélyen bele vannak szövődve az arab térség történetébe, konfliktusaiba, gazdaságába, hogy nem tekinthetik magukat kívülálló félnek, nem háríthatják el a felelősséget azért, ami ott történik.

Az iszlám és az európai antik-zsidó-keresztény kultúra békés együttélése állítólag azért lehetetlen, mert az előbbivel nem fér össze a szekuláris, világnézetileg semleges, tehát a lelkiismereti szabadságot biztosító állam, az utóbbival pedig igen. Nem gyanús, hogy az utóbbi, állami szekularizációra, világnézeti semlegességre, lelkiismereti szabadságra alkalmas kultúrát vallásokkal nevezük meg? Azokkal jelöljük az identitását? Ráadásul három olyan

elemmel, melyek az európai múltban éppenséggel kirekesztőleg viszonyultak egymáshoz?

„»Ha Rómába mégy, élj úgy, mint a rómaiak«. Na, ezt nem fogják soha megtenni a »menekültek.«” Ezt olvassuk egy tipikus kommentben a Mandineren. Ennek párja az Orbán-kormány plakátja, miszerint tiszteletben kell tartani a kultúrákat (de vajon melyikünkét?) azoknak, akik hozzánk jönnek. Nos, pontosan ez az, amit a keresztények nem tettek. Az ellenkezőjét tették. Egyáltalán nem úgy éltek Rómában, mint a rómaiak, hanem a római kultúra radikális bírálataival, totális tagadásával léptek föl. A hatalmas többség vallási érzékenységét, hitét sértették, amikor a sajátjukon kívül valamennyi isten isten mivoltát tagadták, azok tiszteletét, kultuszát bálványimádásként szenvedélyesen elítélték, és a túlnyomó „pogány” többséget az örök kárhozatra méltónak ítélték. Rómában ezt a saját toleráns gyakorlatukat tagadó fanatizmusként értékelték. Hiszen Rómának nem volt baja senki istenével, a birodalom területén egyetlen közösségnek sem tiltották, hogy a maguk isteneit imádják, senki istenének a létezését nem vonták kétségbe, míg a monoteisták (zsidók és keresztények) mindenkiét. A politeizmus és a monoteizmus valóban alkalmatlannak bizonyult a békés együttélésre. A 4. század elejéig a keresztényeket üldözték, a 4. század végétől a nem keresztényeket. A zsidókat pedig változó erővel, de addig is, azután is.

A zsidó-keresztény antagonizmust rögzítő antijudaizmus egészen a második vatikáni zsinatig a legnagyobb keresztény egyház hivatalos álláspontja volt. Zsidó-keresztény együttéléstről a 18. századig szó sem lehetett, de utána is csak olyan kulturális feltételekkel, melyeknek az európai zsidóság nagy többségét adó

lengyelföldi-oroszországi-galíciai zsidóság nem felelt meg. Ennek a zsidó többségnek a kulturális idegenségéről, beilleszthetetlenségéről széles körű közmegegyezés volt a „keresztény Európában”. Ehhez csatlakoztak még a zsidó emancipáció liberális hívei is Kossuth Lajossal bezárólag. Az a menekültellenes iszlamofóbia, amit napjainkban az Orbán-típusú „keresztény politikusok” produkálnak, semmi ahhoz a hisztériához képest, amit az európai galíciai-pólisai zsidó menekültekkel szemben építettek föl és tartottak fenn rendkívüli sikerrel az első világháborútól elejétől a második végéig a keresztény-nemzeti kurzusban, egybemosva a korábbi gazdasági bevándorlást a pogromokból és a háborúból való meneküléssel, s kiterjesztve a tradicionális zsidósággal szembeni iszonyt a zsidóság egészére.

Nem kétséges, hogy sokkal idegebbnek érezhette kulturális tekintetben, életmód, öltözködés, viselkedés tekintetében az európai keresztény polgár az ortodox zsidót, mint ma a menekülő moszlimot. Ezt az Európán belüli kulturális hátrvonatát pedig nem valaminő fejlődési folyamat tüntette el, hanem az ortodox zsidóság túlnyomó részének kiirtása és maradékának távoztása Európából. A mai Európában pedig a zsidó-keresztény kulturális folyamatosság tételezésével együtt jelen van – zsidó és keresztény változatban egyaránt – az a felfogás is, hogy Auschwitz után lehetlenné vált a zsidó kisebbség és a keresztény többség integrációja.

Tény, hogy az iszlám és a keresztény államfelfogás között alapvető különbség van, ami erősen érinti a szekularizációhoz való viszonyt. Az iszlám vallási-politikai egységként hódította meg a világot a 7. századtól. A kalifátus egyszerre volt állam és egyház. Ahogy N. Rózsa Erzsébet

is írja: „az iszlám felfogása szerint a vallás és az állam egymástól elválaszthatatlan, szerves egységet alkot, sőt úgy fogható fel, mint ugyanannak az éremnek a két oldala”.

Az ágostoni keresztény államfelfogás szerint az államra az eredendő bűn miatt, annak következményeit enyhítendő van szükség, és ezt a feladatát csak akkor tudja teljesíteni, ha az államot alárendelik az egyháznak. Aquinói Tamással ez a felfogás megváltozott, ő kifejtette az állam pozitív, természetjogi funkcióját, elismerte relatív önállóságát és öntörvényűségét a világi élet irányításában, de azzal, hogy az államnak csak az erényes élet emberi lehetőségének kiteljesítése lehet a célja, ennek föltétele pedig Isten akaratának felismerése, ezért csak annak az államhatalomnak van létjogosultsága, mely ezen a felismerésen alapul, mely Isten akaratának megfelelően szabályozza az emberek életét, s az egyház hivatása megítélni, hogy ezt teszi-e. Ez a keresztény államfelfogás mindmáig érvényben van, s ezen alapul az a hívekkel szemben támasztott igény, hogy Isten akaratát, egyházának szavát tekintse elsődlegesnek e világi döntéseiben, ennek megfelelően alakítsa az államhoz való viszonyát és politikai preferenciáit.

Az arab világban pedig azt látjuk, hogy az iszlámra való hivatkozást a legkülönbözőbb államok, rendszerek, rezsimek egyike sem nélkülözheti, viszont bele is fér mindegyik! A „pragmatikus, mérsékelt” iszlámtól a legszélsőségesebb fanatizmusig rendkívül széles a skála. Az arab szocializmussal kísérletező, szovjetbarát katonai diktatúrák, a modernizáló nacionalista rendszerek is belefértek, és a gazdaságilag liberalizált, gazdag öbölmenti monarchiák is. Belefért üldözött ellenzék és üldözött államhatalom egyaránt. Mint láttuk, az arab szocializmus úttörője, Abdel-

Nászér is hatalmilag védte (akkor) szocialista hívével, Mahfúzzal szemben az akadémikus iszlámot, miközben természetesen iszlám alapokon állt föld alá szorított ellenzéke, az amúgy szintén modernizáló szándékú Muszlim Testvérek mozgalom is. A későbbiekben pedig az arab szocializmust arab kapitalizmusra, a szovjet szövetséget amerikaiakra cserélő, Izraellel kiegyező, nyugatos Anvar Szadat is kiemelt szerepet biztosított az iszlámnak, és persze neki is iszlám ellenzéke volt, és az iszlám nevében gyilkolták meg őt.

Kadhafi Zöld könyvében külön fejezetet szentelt az iszlámnak, a líbiai jogrendet úgy alakította, hogy megfeleljen a saria törvényeinek, a nagy mufti tanácsait is kikérte, de ettől még az iszlám lett a politikai ideológiája az ellenzékének is. Jemenben Száleh mellett is, ellen is felvonulnak iszlamista erők.

Az 1967-es – arab szempontból – vesztés háború, a pánarab törekvések bukása, a szocialista és liberális modellekből való kiábrándulás beindította a hagyományos, jól ismert kulturális kódokra támaszkodó reiszlamizációt, ami – N. Rózsa szavával – nem mással, hanem „a szekuláris állam megteremtésén fáradozó liberális iszlámmal (!)” állt szemben. Egy „iszlám”, mely „szekuláris államot” épít. És ebben a terminológiában a politikai elemzők nem az ellentmondást látják, hanem a valóságot. N. Rózsa Erzsébet is kiemeli „az állammal összefonódott intézményes iszlám” nagyfokú rugalmasságát, alkalmasságát arra, hogy folyamatosan igazodjék a megváltozott viszonyokhoz, elősegítse a modernizálás folyamatait, miközben megőrzi tradicionalitását, és ezzel csökkenteni képes a társadalomban a modernizációs sokkot. Ha tehát azt kérdezzük, mi az iszlám a politikában, azt válaszolnunk: bármi!

N. Rózsa Erzsébet könyvéből

megtudjuk, hogy az „arab tavasz” országaiban 2011-ben elindult változások „kezdeté minden esetben demokratikusnak volt minősíthető, minden ország belső ügye maradt, és saját egyedi jellegzetességeinek megfelelően zajlott”. Úgy volt demokratikus tehát, hogy nem külső erők váltották ki és határozták meg a jellegét. „A jelszavak mindenütt azonosak voltak: emberi méltóság (karáma), társadalmi igazságosság (adála), szabadság (hurrijja)”. „Sem a szokásos arab összefogást hirdető, sem iszlamista jelszavak nem jelentek meg”. Nem jelent meg az antiszemitizmus, az Izrael-problematika sem. Kezdetben a politikai iszlám sem játszott szerepet. Viszont „a társadalom minden rétege – korra, vallásra, nemre való tekintet nélkül – megmozdult”. „A tüntetések a szó legszorosabb értelmében... demokratikus megmozdulások voltak, spontán népi megnyilvánulások, a szervezett politikai erők távollétében. (...) A jelszavakban megjelölt célok azonban nem jelentettek politikai programot, és maga a »nép« sem szerveződött politikai erővé.” Megmutatkozott tehát, hogy van az arab világban demokratikus potenciál, mely azonban nem válik szervezett, intézményesült erővé, választható alternatívává, ezért potenciális táborra vagy politikailag névtelen marad, távol tartja magát a választásoktól, vagy a legkisebb rossz elve alapján olyan erőkre szavaz, melyekkel egyáltalán nem azonos.

Tunéziában „Ben Ali autoriter rendszere még a látszatát sem akarta megőrizni a politikai részvételnek vagy a gazdasági újraelosztásnak, hogy a tömegek gondjait orvosolják”. A rendszer korrupció tekintetében és főleg az elnöki család harácsolásának nagyságrendjét nézve minden mértéken túltett. A rezsimtől végül is a társadalom minden rétege elidegenedett. Csak Európa nem.

„Az európai politikai körök számára stabil és kiszámítható Tunézia kényelmes és biztonságos szövetségst jelentett.” 2010-ben, nem sokkal a Ben Alit elsópró megmozdulások előtt az EU már megkezdte az „advanced status”-ról szóló tárgyalásokat Tunéziával, és a tüntetések idején is segítséget ajánlott Ben Ali-nak.

Bill Clinton 1993-ban kijelentette, hogy az Egyesült Államok a továbbiakban csak olyan államokkal fog jó kapcsolatokat ápolni, amelyekben demokratikus rend uralkodik. George W. Bush 2001. szeptember 11-e után meghirdette a „tágabb Közel-Kelet” tervet, mely a „demokratikus béke” kanti elméletéből indult ki, és a térség demokratizálását tűzte célul. Barack Obama elnök pedig most a Muszlim Testvéreket is befogadó inkluzív demokráciára kívánja rábeszélni Sziszit, Egyiptom elnökét.

Bush demokratizálási programja elhalt, mert hiszen az USA legfontosabb térségbeli szövetségeseit fenyegette. Ez a két legfőbb szövetséges a két legerősebb autoriter rezsim, Szaúd-Arábia és Mubarak Egyiptoma. Mindkettő jelentős részben amerikai katonai segélyből nyerte a térségben meghatározó erejét. (Miként a náluk is meghatározóbb erővel rendelkező Izrael is.) Az USA védelmi szövetséget kötött az öbölbeli „patrimoniális” monarchiákkal. Obama 2011-ben az utolsó pillanatig támogatta Mubarakot.

Bahreinban különös brutalitással léptek föl a demokratikus reformokat követelő tüntetők ellen. A felkelőket az Öbölmenti Együttműködési Tanács égisze alatt fellépő, túlnyomórészt szaúdi katonák verték le. Az Egyesült Államok a bahreini uralgó mellé állt, miután alapvető katonai-stratégiai érdekek kötik a szigetország monarchiájához.

Igazuk van tehát mindazoknak –

N. Rózsa Erzsébettel együtt –, akik azt hangsúlyozzák, hogy az Egyesült Államok és általában a nyugati hatalmak ebben a térségben (is) kettős mércével mérnek, és nem léphetnek fel hitelesen a demokratikus értékek nevében akkor és ott sem, amikor és ahol fellépnek. Csak hát ebből sokan – szintén N. Rózsa-val együtt – azt a következtetést vonják le, hogy ott és akkor és annyira sem kellene a demokrácia értékeit képviselni az (otthon) demokratikus hatalmaknak, ahol és amikor és amennyire képviselik, mert hiszen ezt nem őszintén, értékelkötelezettségből teszik, a demokrácia-terjesztés csupán „birodalmi ideológia”, amellyel a hatalmi érdekeiket szolgálják.

Ez a diktatúrák apológiájához vezető, defetista felfogás. Egy érték hiteltelen és következtelen képviseletéből nem az érték hiteltelensége következik, hanem a képviselőjéé. Az érték következtelen képviseletében pedig nem a képviselettel van baj, hanem a következtelenséggel.

A mi esetünkben nem olyan szerző vonta le a jó leírásból a rossz következtetést, aki egyetért mindazokkal az iszlamistáktól a nyugati „pragmatikusokig”, akik szerint a térség ab ovo alkalmatlan a demokráciára, hanem olyasvalaki, aki ennek az ellenkezőjét gondolja. Azt, hogy „bár a kezdeti demokratikus népi megmozdulások igen különbözőképpen alakultak, nyilvánvaló, hogy az arab világban olyan folyamat indult el, mely a nyugati terminológiában a demokratikus jelzővel írható le, és hosszú távon az arab társadalmak és politikai rendszerek átalakulásához vezet”.

Ezt az átalakulást késleltetik, ennek az esélyeit rombolják azok, akik óva intik „a demokrácia exportálásától” azokat, akik eddig túlnyomórészt csak a fegyvereket exportálták.